

20. Cools E. Development and validation of the Cognitive Style Indicator / E. Cools, H. Van den Broeck // *The Journal of Psychology*. – 2007. – 141, No 4. – P. 359–387.
21. Cools E. Managing with style: a qualitative study on how cognitive styles influence managerial behavior / E. Cools, H. Van Den Broeck // *Vlerick Leuven Gent Working Paper Series*. – 2006. – № 43. – С. 1–37.
22. Dimov D. From opportunity insight to opportunity intention: The importance of person-situation learning match / D. Dimov // *Entrepreneurship Theory & Practice*. – 2007. – 31, Issue 4. – P. 561–583.
23. Foxall G. R. Styles of managerial creativity: a comparison of Adaption-Innovation in the United Kingdom, Australia and the United States / G. R. Foxall, P. M. W. Hackett // *British Journal of Management*. – 1994. – 5, Issue 2. – P. 85–100.
24. Fuller L. R. A note about the effect of auditor cognitive style on task performance / L. R. Fuller, S. E. Kaplan // *Behavioral Research in Accounting*. – 2004. – № 16. – P. 131–143.
25. Ginn C. W. A comparison of the personality type dimensions of the 1987 Inc. 500 company founders/CEOs with those of slower-growth firms / C. W. Ginn, D. L. Sexton // *Journal of Business Venturing*. – 1990. – 5, Issue 5. – P. 313–326.
26. Kirton M. J. *Adaptors and Innovators : Styles of Creativity and Problem Solving* / Michael J. Kirton. – USA : Routledge, 1989. – 304 с.
27. Kirton M. J. Cognitive climate and organizations / M. J. Kirton, R. M. McCarthy // *Journal of Occupational Psychology*. – 1988. – 61, No 2. – P. 175–184.
28. Lofstrom E. Cognitive style experiences of working environment in small medium-sized enterprises / E. Lofstrom // *Studies for the learning society*. – 2008. – № 1. – P. 49–61.
29. Sadler-Smith E. Cognitive style and the management of small and medium-sized enterprises / E. Sadler-Smith // *Organization Studies*. – 2004. – 25, Issue 2. – P. 155–181.
30. Wooten K. C. The influence of cognitive style upon work environment preferences of young adults / K. C. Wooten, B. W. Barner, N. C. Silver // *Perceptual and Motor Skills*. – 1994. – № 79. – С. 307–314.

УДК 159.923.159.842

Л. В. Потапчук

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХОТРАВМУВАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено теоретичні підходи до проблеми переживання психотравмувальних ситуацій особистості в сучасних умовах. Проаналізовано психологічну травму та психотравмувальну ситуацію як єдність переживань, що є важливим для особистості як суб'єкта власної активності.

Ключові слова: особистість, психотравма, психотравмувальна ситуація.

Потапчук Л. В. Теоретический анализ исследования проблемы переживания психотравмирующих ситуаций личности. В статье проанализированы теоретические подходы к проблеме переживания психотравмирующих ситуаций личности в современных условиях. Рассматриваются психологическая травма и психотравмирующая ситуация как единство переживаний, что является важным для становления личности как субъекта личностной активности.

Ключевые слова: личность, психотравма, психотравмирующая ситуация.

Potapchuk L. V. Theoretical Analysis of Research on the Experience Stressful Situations Personality. The article analyzes theoretical approaches to experiencing stressful situations of the individual in modern conditions. We consider the psychological trauma and stressful situation as a unity of experience, which is important for the individual as subyekta own active.

Key words: personality, psychotrauma, traumatic situation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема дослідження психологічного стану особистості сучасної людини є важливою. Сучасна реальність – невичерпне джерело стресових, критичних, травмувальних ситуацій. Повсякденна психічна травматизація є неминучим явищем, у якому проявляється ставлення людини до різноманітних факторів її життя. Проблема психологічних травм і потреби постійного їх подолання стала ще більш важливою у зв'язку із загальним загостренням соціальної кризи, що особливо позначається на молоді, яка зазнає впливу численних стресогенних факторів соціального, особистісного та інформаційного характеру. Розвиткові психологічного напруження сприяє також специфіка виконуваної діяльності, характер якої позначається на особливостях переживання критичних ситуацій. Отже, **актуальним** є пояснення проявів психотравмувальних ситуацій та їх вплив на психологічний стан особистості людини.

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти психотравмувальних ситуацій та обґрунтувати психологічні чинники запобігання їх негативним проявам.

Завдання дослідження полягає в уточненні поняття «психотравмувальна ситуація» та теоретичному аналізі вивчення різних проявів психотравмувальних ситуацій у вітчизняній та зарубіжній психології.

Аналіз наукових досліджень. Проблему вивчення психотравмувальних ситуацій у вітчизняній психології розглядали такі вчені, як Б. С. Братусь, О. С. Васильєва, І. В. Дубровіна, Б. Д. Карвасарський, К. Кириленко, В. Н. Мясищев, Г. С. Никифоров, Т. Татенко, С. Яковенко та ін.

У зарубіжній психології цю проблему досліджували такі психологи, як А. Маслоу, Ф. Перлз, Д. Роджерс, В. Франкл, Е. Фром та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Однією з основоположних проблем психології вважається проблема реакції особистості на психологічну травму.

Слово «травма» походить від грецького *trauma*, що означає пошкодження. Енциклопедичне визначення травми: «Пошкодження в організмі людини, яке викликало дію факторів зовнішнього середовища». Психічна травма трактується як особливий вид травми, пов'язаний із важкими переживаннями, що можуть призвести до депресій, неврозів та інших хворобливих реакцій.

Психічною травмою називається життєва ситуація, що зачіпає значущі сторони існування людини і призводить до глибоких психологічних переживань. Психологічна травма як подія або ситуація стоїть у ряду життєвих ситуацій.

Аналізуючи чинники психічної травми, виділяють такі її характеристики: інтенсивність, сенс, значущість і актуальність, патогенність, гостроту чи раптовість появи, тривалість, повторюваність, зв'язок із преморбідними особовими особливостями [2].

Вважають, що за інтенсивністю психічних травм, їх можна поділити на: масивні (катастрофічні), раптові, гострі, несподівані, приголомшливі, однопланові; надактуальні та актуальні (інтактні для певного індивіда); ситуативні гострі, несподівані (пов'язані з втратою престижу, зі збитком для самоствердження); пролонговані ситуативні, такі, що трансформують умови багатьох років життя (ситуація позбавлення, ситуація достатку); усвідомлювані та переборні; неусвідомлювані та непереборні; пролонговані ситуативні, такі, що приводять до усвідомленої потреби стійкого перенапруження. В. М. Мясіщев поділяв психічні травми на об'єктивно – значущі й умовно – патогенні, наголошуючи тим самим на семантичній ролі події. Під об'єктивно значущими розуміються життєві події (психічні травми), значущість яких можна вважати високою для переважної більшості людей (смерть близького, розлучення, звільнення тощо). Умовно патогенними називають події, які стають психічними травмами, що викликають переживання через особливості ієрархії цінностей людини [1].

Психотравма розглядається як порушення психіки, викликане зовнішніми для організму людини факторами. Психотравма пов'язується з ураженням основних психічних функцій людини, з наявністю

хворобливих змін психічних процесів під дією зовнішніх чинників, що призводять до дезадаптації особистості щодо природного і соціального середовища та неадекватності у стосунках із близькими, у поведінці та у ставленні до себе.

Для людини, яка зазнала психотравми, характерний посттравматичний синдром, що характеризується певними клінічними симптомами. Проте слід зазначити, що суб'єктивно психотравмувальна дія локалізується не зовні, а всередині індивіда, тому що патогенний вплив зумовлює особливості її сприйняття як значущої для людини. Саме значущість визначає, чому й наскільки та чи інша ситуація виявилася психотравмувальною для особистості (П. Горностай, Т. Кириленко, О. Лазебна, Т. Титаренко,).

Актуальний конфлікт, що формується на базі психічної травми, складається з життєвих подій і мікротравм. До мікротравм належать, наприклад, такі, як непунктуальність, неохайність, несправедливість, непорядність, невірність учасника комунікативного процесу. Подібні мікротравми, діючи щодня й монотонно, здатні викликати і сформувати невротичну симптоматику. Отож на перший план висуваються не стільки значущість або інтенсивність психотравмувальної дії, скільки повторюваність, однотипність сприйняття.

У нашому розумінні психічна травма пов'язана з негативними емоціями, сильними за рівнем напруженості, тривалими за часом, і характеризуються переживаннями, зверненнями до себе, що порушує дисгармонію, дисонанс, розлад у психічному світі особистості.

Психотравмувальна ситуація – це подія, яка з різним рівнем імовірності може призвести чи призводить до порушення усталеного життєвого світу, до руйнування прийнятого особистістю психічного світу.

Як психотравмувальна розглядається ситуація різкої зміни оточення, до якого індивід не може пристосуватись чи яке не хоче, не може визнати; це ситуація, яку особистість не може в цих умовах розв'язати самостійно за потрібний час. Психотравмувальну ситуацію визнають як порушення свідомості. У багатьох джерелах, що містять інформацію про порушення свідомості, вона розглядається у зв'язку з поняттям «порушення свідомості», «порушення поведінки», «дезадаптація», «психічна травма», «критична ситуація» тощо.

До характеристик психотравмувальної події належать: ступінь загрози життю, важкість втрат, несподіваність події, ізолюваність під

час події від інших людей, ступінь впливу навколишнього середовища, наявність захисту від можливого повторення психотравмувальної події, моральні конфлікти, пов'язані з подією, пасивна чи активна роль людини залежно від того, була вона жертвою чи активно діючою особою під час події, безпосередньо наслідки цієї події та ін.

Т. Кириленко розглядає психотравмувальну ситуацію як таку, що з різним рівнем імовірності може призводити до порушення усталеного особистістю психічного світу, її емоційного простору й пов'язана з пануванням негативних переживань. В аналізі напрямів проблемності переживань психотравмувальних ситуацій авторка виділяє, поруч із проблемністю науковою та практичною, проблемність особистісну, оскільки це пов'язано з конкретною долею особистості, її індивідуальними відмінностями та особливостями її конкретного досвіду в переживаннях з проявами її суб'єктності [3].

Нам імпонують концептуальні підходи Т. Титаренко, зокрема її погляд на значущі ситуації, прикрі життєві обставини в житті людини з погляду повсякденної психологічної травматизації. Повсякденна психологічна травматизація є неминучим явищем, це, передусім, ставлення до несприятливих життєвих обставин, різноманітних стрес-факторів, психотравмувальних факторів [5].

Таке визначення передбачає аналіз і властивостей особистості, і характеристик ситуацій, оціночне ставлення до яких проявляється в емоційних переживаннях, зумовлених індивідуально-особистісними особливостями людини, що перебуває в травмувальних ситуаціях. Це, у свою чергу, зумовлює системний підхід до погляду емоційних переживань у психотравмувальній ситуації, на основі аналізу змістового наповнення переживань, їх індивідуально-особистісної обумовленості, що може сприяти визначенню способів змін у психічному світі особистості.

Традиційно вважається, що проблемність переживань психотравмувальної ситуації передбачає переживання травмувальних ситуацій як переломного моменту на життєвому шляху особистості. Саме особистісне ставлення людини до такої ситуації визначає і вектор спрямованості змін у ній самій. За Т. Кириленко існує три типи ставлення людини до дисонансу і дисгармонії свого психічного світу:

1. Позитивне ставлення, у якому виділяються власне позитивне – підтримка розладу свого психічного світу – й позитивно-пасивне, тобто прийняття цього розладу за принципом «як є, так є».

2. Негативне ставлення, пов'язане зі страхом дисгармонії

3. Конструктивне ставлення, коли дисгармонія може розглядатися як сигнал про те, що не все в психічному світі було гармонійним і розв'язання суперечностей можливе лише через зміни.

Цілком імовірно, що ці типи ставлення можуть існувати одночасно, можуть переходити у певній послідовності один в інший і можуть існувати як ієрархічна система з переважанням якогось типу на основі суперечливості внутрішнього досвіду особистості.

Переживання належать до тих категорій психології, які в найбільш виразній формі подають психічну реальність як внутрішній досвід особистості, як траєкторію її самотворчості, самотворення її життєвого шляху, самотворення її як людини вчинку [3].

Переживання – це психічне явище суто особистісного характеру. Через переживання людина як суб'єкт оцінює значущість того чи іншого факту, тієї чи іншої події. Зміст переживань визначається ставленням суб'єкта, яке зумовлено відносинами з навколишнім світом.

Психологічні словники переживання пояснюють:

- як емоційно забарвлене для суб'єкта явище дійсності, представлене у свідомості як подія його життя;
- як наявність прагнень, бажань, хотінь, які репрезентують в індивідуальній свідомості процес вибору суб'єктом мотивів і цілей його діяльності та сприяють усвідомленню особистістю власного ставлення до подій її життя;
- як форма активності суб'єкта у складній життєвій ситуації, що виявляється в перетворенні його психічного світу; переосмисленні сенсу свого існування.

Переживання людини під час перебування у психотравмувальній ситуації, подолання нею руйнівної дії травмувальних факторів зумовлені до певної міри індивідуальними особливостями самої людини.

Переживання як психічний факт вирізняється глибокою належністю індивідуальному життю суб'єкта, опосередкованим впливом на поведінку людини, оскільки переживання є лише внутрішнім сигналом, завдяки якому усвідомлюється особистісний смисл, здійснюється вибір мотивів і переосмислення суб'єктом сенсу існування.

Як психологічному явищу переживанню притаманні формальні характеристики: якісні (модальність і знак) і кількісні (інтенсивність, глибина, тривалість).

Крім якісних і кількісних характеристик, переживання розкривається через свої характеристики: змістові (які зумовлені механізмами його виникнення) та функціональні (які забезпечують форми його вияву).

Будь-яке переживання особистості спричинено реальним процесом її життя й діяльності. Таке розуміння переживання пов'язується зі свідомістю особистості як психічним явищем і позначається як специфічна риса свідомості, яка з різним рівнем вираженості й довільності представлена в реальному вияві свідомості. Переживання є повнокровним психічним актом, що охоплює всі аспекти психіки й виражає всю повноту буття індивідуальності суб'єкта.

Розглядаючи психічну травму і, відповідно, психотравмувальну ситуацію як єдність переживань, можна сформулювати такі положення:

- особистість переживає психотравмувальну ситуацію як тривалий процес, живе за певних умов нею і в ній як в екстремальному психічному стані; вона відчуває травму як напружене переживання особливих, незвичних емоцій і почуттів, даних їй через неї саму;
- перебуваючи у своїй «індивідуальній» психотравмувальній ситуації, переживаючи саме свою втрату цілісності, особистість проходить складний шлях емоційного самопізнання, само зміцнюючись на цьому шляху, вибудовуючи свою індивідуальність;
- у процесі переживання акцентується увага на внутрішньому світі особистості, на проблемності свого «Я», а саме – на внутрішньо-суб'єктивній цілісності, на переживанні психотравмувальної ситуації, яка розкривається через ставлення особистості до обставин, що спричиняють напругу.

Отже, переживання людини під час перебування у психотравмувальній ситуації, подолання нею руйнівної дії травмувальних факторів зумовлені до певної міри особливостями власне психологічної травми, але переважно індивідуальними особливостями самої людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті аналізу наукової літератури, присвяченої проблемам переживання психотравмувальних ситуацій особистості, було з'ясовано, що існують різні думки з проблеми дослідження.

Психічні травми й психотравмувальні ситуації можна характеризувати як ситуацію, що зачіпає значущі сторони особистості й призводить до психологічних переживань.

Отже, можна констатувати, що окреслена проблемність дає змогу побачити багатогранність розуміння переживання травматичних ситуацій, зрозуміти їх як явища на життєвому шляху людини і спонукає до виявлення в навколишньому світі.

Одним із завдань подальшого емпіричного дослідження впливу психотравмувальних ситуацій у процесі навчання молоді особистості, вважаємо за потрібне врахувати зазначені вище теоретичні положення.

Список використаної літератури

1. Казанская В. Г. Подросток. Трудности взросления: книга для психологов, педагогов, родителей / В. Г. Казанская. – СПб. : Питер, 2006. – 240 с.
2. Красик Е. Д. Нервно-психические заболевания студентов / Е. Д. Красик, Б. Д. Положий, Е. А. Крюков. – Томск : Витязь, 1992. – 513 с.
3. Кириленко Т. С. Субъектность эмоциональных переживаний как механизм самоизменения личности / Т. С. Кириленко // Г. И. Челпанов и современность: проблемы развития современной психологической науки : сб. науч. тр. – Москва ; Киев : [б. и.], 2000. – С. 84–91.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
5. Титаренко Т. М. Такие разные дети / Т. М. Титаренко. – К. : Рад. шк., 1989. – 144 с.

УДК 159.938

Т. В. Синіцька

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬСТВА, ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті здійснено огляд літератури з проблеми адиктивної поведінки, схарактеризовано причини та фактори, що призводять до розвитку адикцій, проаналізовано психологічні механізми їх формування, а також варіанти станів адикцій.

Ключові слова: адиктивна поведінка, адикція, залежна поведінка, хімічна та нехімічна адикції, залежна особистість.

Синицкая Т. В. Аддиктивное поведение студенческой молодежи как медико-социальная проблема общества, предпосылки формирования аддиктивного поведения. В статье сделан обзор литературы по проблеме аддик-